

UDC 025.5:005.642.2

Olha Vasylenko

Library and Information Activity as an Object of Statistic Analysis

With the development of national and international information space deepening transformation processes of library operations, enhanced information component in the operation of libraries, which requires the object to determine statistical surveillance in the country librarianship library and information activities. A formation of statistical indicators of library and information activities in an integrated, balanced and integrated approach. We consider the feasibility of using integrated indicators in library statistics, terminological and methodological aspects of their definition, due to the need for further development of theoretical and methodological, regulatory guidance and practical principles of the national library statistics, presented a draft form of statistical report.

Keywords: library statics, forming a system of statistical indicators of library and information activities, integrated performance library statistic, statistical reporting library.

УДК 025.5:005.642.2

Ольга Василенко

Библиотечно-информационная деятельность как объект статистического исследования

С развитием отечественного и мирового информационного пространства углубляются трансформационные процессы библиотечной деятельности, усиливается информационная часть в функционировании библиотек, которые требуют определять объектом статистического наблюдения в библиотечном деле страны библиотечно-информационную деятельность. Предложено формирование системы статистических показателей библиотечно-информационной деятельности на основе комплексного, сбалансированного и интегрированного подходов. Рассмотрены уместность использования интегральных показателей в библиотечной статистике, терминологические и методические аспекты их определения; обусловлена необходимость дальнейшего развития теоретико-методологических, нормативно-методических и практических основ развития отечественной библиотечной статистики, представлено проект формы статистического отчета.

Ключевые слова: библиотечная статистика, формирование системы статистических показателей библиотечно-информационной деятельности, интегральные показатели библиотечной статистики, статистическая библиотечная отчетность.

УДК 027.021(477-25)НБУВ:001(01+02+002)

Лариса Литвинова,

мол. наук. співроб. НБУВ

НАУКОВІ ШКОЛИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО В ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ

На основі формальної ознаки (аналіз дисертаційних досліджень) виявлено наукові школи книгознавчого і бібліотечно-інформаційного профілю та охарактеризовано їхню діяльність.

Ключові слова: книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство, дисертація, наукова школа.

Наука є найважливішим компонентом сучасної цивілізації. Протягом останніх десятиліть вплив результатів наукових досліджень в різних галузях наукового знання на розвиток суспільства постійно збільшується. У наш час, коли у всіх розвинених країнах світу економічне і технологічне зростання ґрунтується на масовому використанні інновацій, оптимізація систем наукового виробництва набуває ще більшої актуальності.

Однією з особливих форм процесу пізнання і відтворення нового знання, підготовки висококваліфікованих наукових кадрів, становлення вчених є наукова школа. Поняття наукової школи, що історично склалося і розвивається в сучасних умовах, сьогодні займає помітне місце в наукознавстві, історії науки, оскільки саме школи підтримують традицію спадкоємності поколінь у науці, традицію передавання розуміння світу, норм і цінностей наукового співтовариства, мистецтва науково-дослідної роботи, її мотивації; дозволяють не тільки висувати нові ідеї і теоретично їх обґрунтовувати, але й доводити їх експериментально, реалізовувати на практиці. Тому цілком закономірним є посилений інтерес до аналізу ролі наукових шкіл у функціонуванні та, відповідно, збереженні і трансформації вітчизняної науки.

Виняткової актуальності проблема успішної діяльності наукової школи як однієї з основних форм організації сучасної науки набуває у вітчизняному науково-комунікаційному просторі.

Чимало авторів відмічають «розмитість», розпливчастість, недостатню визначеність терміна наукова школа, в кращому випадку – його багатоаспектність [1; 8; 10]. Під науковою школою розуміють особливий феномен, не ідентичний іншим науково-соціальним об'єднанням, таким, як дисципліна, напрямок, організація з фіксованим статусом (кафедра, інститут, товариство, рада), невидимий коледж та інші, і разом з тим включений в складну рухому мережу відносин з цими утвореннями [11, с. 93]; неформальні колективи спеціалістів, які згуртовані загальною програмою і стилем дослідження і діють під керівництвом визнаного лідера [6, с. 72]; творча спільнота вчених різних поколінь, об'єднаних спільністю принципів підходу до вирішення тієї чи іншої проблеми, ідей та типу мислення, стилю роботи, широким поглядом на розвиток досліджень у певному науковому напрямі, що лежить в основі роботи, оригінальною стрижневою ідеєю, доказ якої є стимулом для розвитку досліджень і фактором, що об'єднує виконавців, незважаючи на відмінність їх характерів та уявлень [3, с. 149]; професійна співдружність людей, що сформувалася під егідою особистості – ученого-лідера [5, с. 9]; неформальне наукове співтовариство, яке склалося історично, що характеризується відносинами «учитель – учні», які зумовлюють спадкоємність суб'єктивних (особистісних) і об'єктивних компонентів їх наукової діяльності [2]; специфічна форма організації наукових досліджень, основою якої є самоорганізація [7, с. 245] тощо. Школою називається напрям в науці, літературі, мистецтві тощо, представники якого пов'язані єдністю поглядів, спільністю або наступністю принципів і методів [9].

Узагальнюючи перераховані вище визначення змісту наукових шкіл, вважаємо за доцільне при ідентифікації наукових шкіл враховувати наявність як нового наукового напрямку, так і наукового колективу на чолі з визнаним лідером. Отже, наукову школу можна розглядати як неформальну творчу співдружність дослідників різних поколінь, об'єднаних загальною програмою і стилем дослідницької діяльності, що домоглися значних наукових результатів. Це професійна співдружність учених-однотумців, згуртованих навколо засновника та організатора визнаної наукової проблеми, що має прогресивний або інноваційний для суспільства характер.

За всієї різниці підходів до визначення наукової школи практично всі наукознавці наголошують на ключовій ролі лідера-дослідника – визнаного вченого у своїй галузі науки і техніки, який відповідає за постійний

розвиток науково-методологічної, матеріально-технічної бази, якість підготовлених проектів і наукових кадрів [4, с. 34]. Вчений як керівник наукової школи визнається офіційно після захисту дисертацій 3-х і більше його здобувачів. Саме він генерує програму досліджень. Лідер наукової школи надає професійну допомогу, контролює виконання наукової програми, вносить корективи та дає рекомендації щодо доцільності прийняття відповідних рішень. Науковим керівником школи, як показує практика, є доктор наук – свідчення того, що дослідження, які здійснюються в рамках певної наукової школи, визнаються важливими для розвитку галузевої науки.

Ще однією характерною ознакою наукової школи є існування як мінімум одного покоління учнів, згуртованих навколо успішного вирішення соціально і професійно значущої наукової проблеми. Свідченням ефективного функціонування школи є якість та кількість фундаментальних і прикладних наукових досліджень, підготовлених і захищених докторських і кандидатських дисертацій, опублікованих монографій, підручників, методичних розробок, наукових фахових статей, участі в міжнародних і всеукраїнських конференціях тощо.

Неформальність наукової школи свідчить, що в соціальному плані школа може бути ніяк не оформлена, її члени можуть працювати не тільки на різних кафедрах чи у відділах, але і в різних організаціях і навіть в різних країнах. Статус і становище членів школи визначаються не рівнем освіти, науковими ступенями і знаннями, а тим реальним внеском в систему знань, яку розвиває наукова школа.

Ознаками наукової школи є наявність ієрархічно структурованої наукової спільноти, яка розвивається у часі й просторі; спрямованість на розроблення нового, оригінального напрямку у науці; спільність наукових інтересів, принципів та методичних підходів у виконанні продуктивної програми досліджень; наявність декількох поколінь учених (ланка «учитель – учень»), об'єднаних визнаним лідером; підвищення наукової кваліфікації учасників школи; опублікування наукових результатів (публікації, доповіді).

Сказане повністю відноситься і до наукових шкіл у книгознавстві, бібліотекознавстві та бібліографознавстві. Складність виявлення даних наукових шкіл пов'язана з тим, що більшість теоретичних положень, які були вироблені в наукознавстві в першій половині ХХ ст., засновані на вивченні шкіл, що сформувалися в природничих та прикладних науках. Специфічність, самобутність наукових шкіл книгознавчого та бібліотечно-

інформаційного профілю зумовлені відносною молодістю самих наук (їх інституціоналізація припала на середину ХХ ст.), багаторічними тривалими дискусіями щодо правомірності існування як самих наук, так і доцільності підготовки науково-педагогічних кадрів означеного профілю.

Для книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства характерна відносна вузькість наукового співтовариства. Внаслідок певної вузькості досліджуваних проблем занадто невелика кількість вчених книгознавчої та бібліотечно-інформаційної сфери займаються науковими дослідженнями.

Наукові школи (далі – НШ) в книгознавстві, бібліотекознавстві та бібліографознавстві, як правило, широкопрофільні, тобто в них зазвичай розробляється кілька дослідницьких програм, що змінюють одна одну або співіснують. У більшості випадків неможливо сформулювати єдину дослідницьку програму наукової школи. Через вузькість наукового співтовариства і необхідність постійно «підлаштовуватися» під потреби практики члени наукової школи часто обирають інші напрямки досліджень. При цьому вони продовжують вважати себе членами наукової школи, заснованої їх учителем.

Члени наукової школи, як правило, працюють у різних установах, у різних містах країни. Обмеженням є і коло організацій, в яких виникають наукові школи. Це пояснюється специфікою процесів інституціоналізації дослідного товариства даних дисциплін, центрами яких є Київ та Харків. У цих містах зосереджено найбільші наукові центри книгознавчого та бібліотечно-інформаційного профілю. Перш за все, це не тільки вузи культури і мистецтв, але й великі бібліотеки, які мають у своїй структурі наукові відділи.

Сьогодні стає все більш очевидним зміна сформованого уявлення про взаємовідносини «бібліотечної науки» і «бібліотечної професії». Науково-дослідна робота стає обов'язковим і невід'ємним компонентом бібліотечної професії, а бібліотекарі-практики – повноправними учасниками процесу творення нового бібліотекознавчого знання. Зміна дослідницької парадигми є характерною для Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ).

Питання формування та ефективного функціонування наукових шкіл НБУВ – це питання, що мають власну історію, яка розпочалася з діяльності колективу як науково-дослідного товариства – з перетворення Бібліотеки в наукову установу в галузі науково-інформаційної діяльності,

бібліотекознавства та суміжних наук (1992), де підрозділи були згруповані за напрямками їх діяльності в інститути (бібліотекознавства, української книги (сьогодні ці інститути об'єднано в Інститут науково-методичного забезпечення бібліотечно-інформаційної роботи), рукопису, архівознавства, біографічних досліджень), центри (консервації і реставрації, культурно-просвітницький, комп'ютерних технологій, науково-видавничий), Фонд президентів України (1996), Національну юридичну бібліотеку (1999) і Службу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (1995) та з організації аспірантури та спеціалізованої ради по захисту кандидатських і докторських дисертацій (1993). Нині у Бібліотеці працюють понад 900 співробітників, з них бібліотечних – 65 %, наукових – 20 % і допоміжних – 15 %.

У рамках наукових напрямів НБУВ сформувались декілька наукових шкіл, діяльність яких направлена на формування та розвиток наукового знання, сприяння його утвердженню в конкурентному науковому середовищі, поширення та практичне впровадження отриманих наукових результатів. Такі видатні вчені як О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. Ю. Омельчук, Г. І. Ковальчук, В. М. Горюхов, працюючи в НБУВ і формуючи навколо себе однодумців, удосконалюють свої ідеї, готують нових фахівців і вносять істотний вклад у розвиток книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства.

Головна риса досліджень, які здійснюються в НШ НБУВ – їх широта. Це стосується як діапазону проблем, що вивчаються, так і характеру опрацювання окремих питань. Умовно тематику досліджень, які проводяться в НШ, можна розділити на сім напрямків: інформаційно-аналітична діяльність бібліотек; рукописно-книжкова культура України в суспільних процесах; науковий опис унікальних книжкових та рукописних фондів; архівна спадщина української науки; історія книги, бібліотечних зібрань, колекцій та рідкісних видань; формування баз даних національної бібліографії; інформаційні технології в системі інноваційної діяльності наукової бібліотеки.

Найхарактернішим показником проведених досліджень і основним досягненням наукової школи є захищені дисертаційні дослідження науковців, які входять до цього неформального колективу. Дисертації є досить насиченим науковим документом, що містить у систематизованому вигляді значний обсяг знання. Вони більшою мірою, ніж інші результати наукової праці, відображають характер проведеного дослідження і отримані

висновки. Крім того, вивчення потоку захищених дисертацій виявляє взаємозв'язки «вчитель – учень», що є особливо суттєвим для НШ, і дає змогу отримати конкретні результати, що базуються на кількісних даних про захищені під керівництвом того чи іншого вченого дисертації та свідчить про відповідність тематики дисертацій учнів проблематиці дисертації лідера.

Для повнішого уявлення про наукові школи НБУВ далі подано їх коротку характеристику. Для цього було використано інформацію про захищені дисертаційні роботи під керівництвом учених-лідерів НБУВ.

В. М. Горюхов, доктор історичних наук, професор, заступник генерального директора з наукової роботи НБУВ, керівник Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, очолює колектив, який успішно розвиває науковий напрям «Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек». На прихильність лідера вищеназваній тематиці вказує його докторська дисертація, яку він захистив у 2006 р. на тему «Соціальні інформаційні бази і розвиток бібліотечного інформаційного потенціалу (1991–2006 рр.)». За період 2010–2013 рр. під керівництвом В. М. Горюхова було захищено 4 кандидатські дисертації. Серед них: «Електронне інформування в правовій сфері як бібліотечний аспект розвитку інформатизації в Україні (1998–2008)» (Н. Г. Іванова), «Еволюція дистантних форм бібліотечної роботи як спосіб розширення доступу користувачів до бібліотечних фондів (1990–2009)» (В. М. Медведєва) та ін. Результати дисертаційних досліджень апробовано на 12 міжнародних конференціях; здобувачами наукового ступеня було опубліковано 25 статей, з них 19 – у наукових фахових виданнях. Напрацювання та висновки дисертаційних досліджень знайшли своє впровадження в удосконаленні нових технологій підготовки інформаційно – аналітичних продуктів Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ: «Резонанс» (булетень оперативної інформації електронних видань для керівників та їх референтів. У реферативній формі аналізуються актуальні питання міжнародного співробітництва та суспільно-політичні, економічні процеси в Україні); інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі», присвячений висвітленню та аналізу найактуальніших подій суспільного життя в економічній, політичній та соціальних сферах; «Шляхи розвитку української науки (реферативний бюлетень матеріалів ЗМІ, в якому висвітлюються проблеми підвищення ефективності наукової діяльності);

«Проблеми зайнятості населення» (експертно-аналітичний висновок за результатами моніторингу преси) та ін.

Г. І. Ковальчук, заввідділу стародруків та рідкісних видань НБУВ, захистивши докторську дисертацію в 2005 р. на тему «Теорія та практика книжкового пам'яткознавства ХХ століття», очолила колектив, напрямком дослідження якого є історія книги, бібліотечних зібрань, колекцій та рідкісних видань. Під її керівництвом було виконано дисертації: «Розвиток історико-книгознавчої думки в Україні у ХІХ ст.» (Н. М. Шалашна), «Французька книга в Галичині у другій половині ХVІІІ ст.: видавничий репертуар, розповсюдження та рецепція» (І. Б. Качур), «Книгозбірня «Студіону» у Львові (1909–1940): історія, сучасний стан фонду» (М. О. Кривенко), «Історико-книгознавче дослідження видань І. Федорова та П. Мстиславця: філігранологічний аспект» (Н. П. Бондар). Результати цих дисертаційних досліджень було апробовано на 2 всеукраїнських та 27 міжнародних конференціях та опубліковано 40 статей, з них 25 – у наукових фахових виданнях. Методологічні розробки та опрацьовані матеріали досліджень використовуються при виконанні відомчих наукових тем НБУВ, у підготовці спеціальних і узагальнюючих праць з ширшими критеріями у національному й універсальному масштабі.

В. Ю. Омельчук, вчений у галузі бібліографознавства та книгознавства, доктор історичних наук, професор, заслужений працівник культури України, завідувач відділу національної бібліографії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, очолює колектив, напрямком дослідження якого є формування баз даних національної бібліографії. Вагомою заслугою В. Ю. Омельчука є розроблення не лише концепції, а й плану, структури, методики створення національного репертуару українського друку, визначення конкретних етапів реалізації його частин, обґрунтування цілісної системи показників українського бібліографічного репертуару, формування електронних баз даних національної бібліографії. Основною оцінкою діяльності наукової школи є: захисти кандидатських дисертацій, таких як «Українська книга другої половини ХІХ – першої чверті ХХ століття на півдні України: історико-книгознавчий і бібліографічний аспекти» (Н. Л. Малиновська), «Науково-бібліографічна діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1912–2010): етапи, напрями, зміст» (Д. В. Устиновський) та ін.; загальна кількість публікацій здобувачів – 53, з них: 27 статей у наукових фахових виданнях та 9 бібліографічних показників; результати дисертаційних досліджень

апробовано на 1 обласній, 9 всеукраїнських та 19 міжнародних конференціях.

Л. А. Дубровіна, член-кореспондент Національної академії наук України, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, директор Інституту рукопису НБУВ, об'єднала навколо себе учених-одномумців, наукова діяльність яких присвячена дослідженню рукописно-книжної культури України в суспільних процесах, науковому опису унікальних книжкових та рукописних фондів, архівній спадщині української науки. Під її науковим керівництвом за період 1994–2013 рр. виконано 26 дисертаційних робіт. Серед них: «Бібліотека і архів Б. Д. Грінченка як джерело з історії народної освіти України кін. XIX – поч. XX ст.» (Н. М. Зубкова); «Книжково-рукописне зібрання барона Ф. Р. Штейнгеля: формування, зміст, доля» (Н. Р. Миронець); «Оправа українських книг та стародруків як об'єкт кодикографії» (О. М. Гальченко); «Музична крюкова рукописна книга XII – початку XX ст. в Україні: історико-кодикологічний опис» (Е. С. Клименко); «Особові архівні фонди видатних українських учених як джерело з історії організації спеціалізованих фондів Всенародної (Національної) бібліотеки України (1918–1934)» (О. П. Степченко); «Документальна та бібліотечно-бібліографічна спадщина комісії з вивчення продуктивних сил України УАН–ВУАН (1919–1931)» (Л. М. Яременко) та ін. Представники наукової школи Л. А. Дубровіної є активними учасниками організації і проведення міжнародних наукових конференцій, які щорічно проводяться у НБУВ. Апробація результатів дисертаційних досліджень на 18 всеукраїнських та міжвідомчих науково-практичних семінарах, 14 всеукраїнських конференціях, 42 міжнародних конференціях та 7 науково-практичних конференціях сприяють підвищенню рівня методологічної підготовленості майбутніх дослідників. Факт опублікування 166 статей (105 статей опубліковано у наукових фахових виданнях); 5 монографій, бібліографічного покажчика та каталогу говорить про високу публікаційну активність представників НШ Л. А. Дубровіної.

Свідченням високого рівня наукової творчості Л. А. Дубровіної є фундаментальні праці з історії бібліотечної справи в Україні, в тому числі історії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (видано три томи за період 1918–1941, 1941–1964, 1964–1991 рр.) (1998, 2003, 2008 рр.) (разом з академіком НАН України О. С. Онищенко), наукові праці з історії розвитку академічної науки, біографічним дослідженням життя та

діяльності вчених, які зробили внесок у розвиток архівної і бібліотечної справи, дослідженню рукописної спадщини, комплексних архівних та рукописних довідників нового покоління, що охоплюють як наукові каталоги рукописних пам'яток різними мовами (кириличних, грецьких, арабських, польських), створені під її керівництвом та ін.

Вчений-філософ і культуролог, академік Національної академії наук України (1997), заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2008), академік-секретар Відділення історії, філософії і права НАН України О. С. Онищенко зібрав навколо себе учених НБУВ, які досліджують інформаційні технології в системі інноваційної діяльності наукової бібліотеки, історію книги, бібліотечних зібрань, колекцій та рідкісних видань та архівну спадщину української науки. Про різносторонність інтересів О. С. Онищенка можна зробити висновок з тематики захищених під його керівництвом кандидатських дисертацій: «Особистісний фактор у процесі обслуговування користувачів наукових бібліотек України в період соціальних перетворень 80–90-х років XX століття» (Я. О. Хімич); «Державне забезпечення розвитку системи обов'язкового примірника творів друку України (1917–1997)» (Я. О. Чепуренко); «Становлення та розвиток системи реферування української наукової літератури (1991–2000 рр.)» (М. Б. Сорока); «Педагогічні бібліотеки України (II пол. XIX – 20-ті рр. XX ст.)» (П. І. Рогова); «Розвиток бібліотечної термінології в Україні у другій половині XX століття» (Г. І. Солоїденко); «Бібліотечно-інформаційна система НАН України: (20-ті роки XX ст. – початок XXI ст.)» (Т. Л. Кулаковська); «Документальні фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з історії академічної науки (1918–1934 рр.)» (В. А. Кучмаренко); «Бібліотечні колекції та зібрання в системі історико-культурних фондів: реконструкція і реєстраційний опис» (Л. В. Муха); «Бібліологічні вісті» як явище української книгознавчої думки 20-х початку 30-х років XX століття» (Н. Г. Солонська); «Наукові бібліотеки Львова: становлення, комплектування, формування фондів і колекцій (кінець XVIII – 30-ті рр. XX ст.)» (Н. Е. Кунанець) та ін. Всього за період з 1994–2013 рр. захищено 31 кандидатська дисертація за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», результати яких опубліковано у 219 наукових статтях, з них 130 – у наукових фахових виданнях, видано 3 бібліографічних покажчика та 5 монографій, науково-методичних видань. Під науковим керівництвом і за участю О. С. Онищенка підготовлено та

видано чотири томи «Історії Національної академії наук України» та два томи «Історії національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», п'ять томів «Національної бібліографії України».

Представники НШ О. С. Онищенко є активними учасниками організації та проведення міжнародних наукових конференцій, про що свідчить кількість надрукованих матеріалів цих заходів (105). Всебічне обговорення на міжнародних, всеукраїнських наукових конференціях, організованих і проведених представниками НШ НБУВ, постановок і методів вирішення актуальних проблем розвитку книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства відомими вітчизняними та зарубіжними вченими сприяють підвищенню рівня методологічної підготовленості майбутніх дослідників, які беруть участь у роботі конференцій.

Як бачимо, у О. С. Онищенко та Л. А. Дубровіної склалися декілька дослідницьких програм, що розробляються послідовно одна за іншою або паралельно.

Перетин або дублювання у вивченні однієї і тієї ж проблеми представниками різних шкіл свідчить про її актуальність. Прикладом цього є архівна спадщина української науки, дослідженням якої зацікавилися Л. А. Дубровіна і О. С. Онищенко. Підсумком їх співпраці є започаткована серія фундаментальної публікації «Історія Академії наук України: Документи і матеріали», де опубліковані документи як загального характеру, так і з діяльності окремих установ Академії.

Спадкоємність – один з основних чинників будь-якого розвитку, у тому числі і наукової школи. Під час характеристики НШ спадкоємність часто трактується як продовження тематики досліджень вчителя в працях учнів. Однозначне узгодження проблематики докторської дисертації керівника напряму із загальною тематикою його власних досліджень і робіт його учнів виглядає надмірно жорстко. Захист докторської дисертації – важлива, але далеко не єдина і, як правило, не фінальна віха в науковій біографії фахівця, і було б дивним вимагати від нього самого або його послідовників обмежуватися тематикою цієї дисертації. Можна припустити, що чим вагоміший фахівець очолює школу, тим різноманітніші інтереси лідера, його послідовників і утворена ним школа. Наукові школи О. С. Онищенко і Л. А. Дубровіної підтверджують це.

Свідомим визнанням наукового вкладу лідерів НШ НБУВ є їх соціальне та професійне положення в науковій ієрархії. Крім того, всі вони є членами спеціалізованої вченої ради та входять в редколегії наукових фахових

періодичних видань, які видає НБУВ. Цей далеко не повний перелік дозволяє обґрунтувати висновок про високу оцінку діяльності лідерів НШ з боку дослідного товариства і офіційних інстанцій. А наявність докторського ступеня у керівників НШ свідчить про важливість досліджень, що здійснюються в рамках певної школи, для розвитку галузевої науки.

Відомо, що нова теорія чи концепція освоюється членами наукового співтовариства опосередковано, тобто через всі канали наукової комунікації, які можуть об'єктивно представляти результати діяльності наукової школи і її засновника. Наукові здобутки шкіл НБУВ викладаються в доповідях на багатьох міжнародних конференціях, публікуються у монографіях, науково-методичних виданнях, бібліографічних покажчиках, статтях у наукових фахових виданнях, що характеризує результативність НШ і є одним із важливих рейтингових показників оцінки діяльності НБУВ як дослідної установи. У НБУВ видаються такі наукові фахові періодичні видання: науково-теоретичний та практичний журнал «Бібліотечний вісник» (з 1993 р.); збірники наукових праць: «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (з 1998 р.); «Рукописна та книжкова спадщина України» (з 1993 р.); «Українська біографістика» (з 1996 р.); «Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития» (з 2000 р.), де друкуються основні результати дисертаційних досліджень. Крім того, у НБУВ щорічно проводяться конференції, семінари (інформація щодо їх проведення знаходиться на офіційному сайті НБУВ).

Опублікування фундаментальних наукових праць: монографій, науково-методичних посібників, статей у фахових виданнях, зокрема міжнародних; наявність фахових наукових періодичних видань; щорічне проведення наукових заходів: конференцій, семінарів – це чинники, що вказують на ефективне функціонування НШ НБУВ.

Головним, визначальним фундаментом плідної діяльності НШ НБУВ є наявність єдиних комплексних тем, перспективних, затребуваних суспільством, захоплюючих, багатопланових, що дозволяють задовольняти наукові інтереси всіх членів колективу і НШ, що їх об'єднує. Особлива привабливість цих тем полягає не тільки в актуальності досліджуваної проблематики, але насамперед у можливості постійно розширювати і поглиблювати пошук, вести експериментальну роботу, самостійно, творчо вирішувати проблеми, усвідомлюючи реальну затребуваність і теоретичних, і практичних результатів своєї діяльності. Так, всі дисертаційні

дослідження виконані у рамках НДР, які зареєстровані в УкрІНТЕІ: «Книжкові та рукописні пам'ятки: історико-культурні дослідження бібліотечних зібрань, колекцій та рідкісних видань» (№ державної реєстрації 0107U000510), «Унікальні книжкові та рукописні фонди: науковий опис, державна реєстрація» (№ державної реєстрації 0107U000172), «Технологія і організація формування і використання інформаційних ресурсів наукової бібліотеки» (№ державної реєстрації 0105U000488), «Формування баз даних національної бібліографії України» (№ державної реєстрації 0102U000897) тощо.

Здобутки НШ впроваджуються не тільки на рівні НБУВ, але й Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка, Київського національного університету культури і мистецтв, Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Рівненського державного гуманітарного університету, Державної науково-педагогічної бібліотеки України, Департаменту комунікацій влади та громадськості Секретаріату КМУ та ін.

Успішні захисти дисертаційних досліджень представниками НШ НБУВ свідчать про перспективність вибраного курсу і визнання досягнень цього об'єднання науковим товариством. Кожна наукова школа сприяє розвитку нових напрямів у галузі науки.

У зазначених колективах науковці набувають не тільки професійні знання та уміння, а й навички високопродуктивної інтелектуальної праці. Саме цим і пояснюється концентрація уваги на підготовці вчених-професіоналів у НШ НБУВ. Чітка організація діяльності наукових шкіл дозволяє членам дослідницького колективу найповніше виявити професійну індивідуальність та сприяє творчому підходу щодо розроблення наукової програми.

Узагальнюючи, можна констатувати, що наукові школи НБУВ характеризуються:

1. наявністю інтелектуального потенціалу в лідера-засновника (підкреслює центральну роль керівника як вченого, який перевищує за своїми потенційними творчими можливостями інших членів наукового колективу);
2. розробкою прогресивної або інноваційної соціально-визнаної наукової ідеї (наявність ідеї виступає провідним чинником консолідації наукової школи);
3. консолідацією учених, які мають значну мотивацію і пов'язані

спільністю наукового пошуку, спадкоємністю принципів, підходів традицій. Така консолідація припускає об'єднання вчених у ролі учнів, реалізаторів програми навколо висунутої наукової ідеї, при цьому кількість їх постійно збільшується;

4. зрівнювання актуальності у вирішенні завдань проведення науково-дослідної роботи і підготовка наукових кадрів, що дає можливість забезпечуваним: а) збереження накопичених раніше знань шляхом передачі їх наступним поколінням (функція трансляції); б) набуття нових знань, що визначає подальший розвиток науки (евристична функція). Це зумовлює активізацію і збереження творчого характеру та інноваційної спрямованості наукової діяльності і водночас забезпечує підготовку для науки нових поколінь дослідників.

Отже, можна констатувати, що на сьогодні у структурі НБУВ створені, розвиваються і мають конкретні наукові здобутки та впровадження наукові школи О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіної, В. Ю. Омельчука, Г. І. Ковальчук, В. М. Горového.

НШ НБУВ виступають осередками найбільшої концентрації творчої енергії, найактивнішого впливу на науковий прогрес та відіграють особливу роль у формуванні фахівця дослідницько-інноваційного типу, носія фундаментальних знань, високої культури й духовності, що гнучко реагує на зміни і є конкурентоспроможним в науковому середовищі. Спільна робота наукових лідерів з молодими вченими забезпечує високу продуктивність науково-дослідної діяльності й ефективну передачу професійної компетенції, сприяє введенню в науку нових поколінь.

Список використаних джерел

1. Гнізділова О. А. Характеристика дефініції «наукова школа» / О. А. Гнізділова // Теорія та методика навчання та виховання : [зб. наук. праць / Наук. ред. А. В. Троцько]. – Харків : ХНПУ, 2008. – Вип. 22. – С. 13–23.
2. Грезнева О. Ю. Научные школы (педагогический аспект) / О. Ю. Грезнева. – Москва : Институт теории образования и педагогики РАО, 2003. – 69 с.
3. Добров Г. М. Научно-технический потенциал: структура, динамика, эффективность / Г. М. Добров, В. Е. Тонкаль, А. А. Савельев. – К. : Наук. думка, 1987. – 346 с.
4. Зербино Д. Д. Наукова школа: лідер і учні. – Львів : Євросвіт, 2001. – 208 с.
5. Зербино Д. Д. Научная школа как феномен / Дмитрий Деонисович Зербино. – К. : Наук. думка, 1994. – 136 с.
6. Лукашов И. В. Идентификация научных школ в библиотековедении (на

примере школи Ю. В. Григорьева – Ю. Н. Столярова) / И. В. Лукашов // Науч. и техн. б-ки. – 1998. – № 10. – С. 62–74.

7. *Мирская Е. З.* Научные школы: история, проблемы и перспективы / Е. З. Мирская // Наукоеведение и новые тенденции в развитии российской науки / Под ред. А. Г. Аллахвердяна, Н. Н. Семеновой, А. В. Юревича. – М.: «Логос», 2005. – 303 с.

8. *Новиков А. М.* Методология образования / А. М. Новиков. – Москва: Эгвес, 2002. – 320 с.

9. Советский энциклопедический словарь / под ред. А. М. Прохорова. – Москва: Советская энциклопедия, 1980. – 1600 с.

10. Социально-психологические проблемы науки: ученый и научный коллектив: сборник статей / под ред. М. Г. Ярошевского; [АН СССР. Институт истории естествознания и техники]. – М.: Наука, 1973. – 252 с.

11. *Ярошевский М. Г.* Логика развития науки и научная школа // Школы в науке. – М.: Наука, 1977. – 524 с.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2014 р.

UDC 027.021(477-25)НБУВ:001(01+02+002)

Larysa Lytvynova

Scientific Schools of Vernadskyi National Library of Ukraine in Ukrainian Information and Communication Field

Based on a formal definition (e. i. analyses of dissertational investigations) it was determined and investigated scientific and library-informational profile.

Keywords: book science, library science, bibliography, thesis, scientific school.

UDC 027.021(477-25)НБУВ:001(01+02+002)

Лариса Литвинова

Научные школы Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского в информационно-коммуникационном пространстве Украины

На основе формального признака (анализ диссертационных исследований) выявлены научные школы книговедческого и библиотечно-информационного профиля, охарактеризована их деятельность.

Ключевые слова: книговедение, библиотековедение, библиографоведение, диссертация, научная школа.

УДК 001.89-006.91:004.7

Тетяна Лукашевич,

бібліотекар I категорії НБУВ

ПУБЛІКАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ КРАЇН СНД ТА БАЛТІЇ ЗГІДНО З БІБЛІОМЕТРИЧНОЮ БАЗОЮ ДАНИХ SCOPUS

Проведено оцінку рівня публікаційної активності в межах країн СНД та Балтії, та у порівнянні з європейськими країнами з використанням статистичної інформації бібліометричного та демографічного характеру з урахуванням економічного фактору.

Ключові слова: публікаційна активність, наукова діяльність, країни СНД та Балтії, бібліометрична база даних Scopus, наукометричні дослідження.

У сучасних умовах прогресуючих інформативних технологій оцінювання ефективності наукової діяльності може бути проведене за допомогою наукометричних методів шляхом кількісного аналізу бібліометричних показників.

Ці показники відображені в багатьох сучасних базах даних, включно з новітніми базами даних Scopus [1]. Scopus, у співтоваристві з порталом SCImago, є найбільшою в світі базою даних рецензованої наукової літератури, яка пропонує дослідникам швидкий та доступний ресурс для підтримки своїх досліджень в різноманітних наукових галузях [2].

На основі БД Scopus було проведено наукометричне дослідження стану публікаційної активності вчених на сьогоднішній день та виявлено певні тенденції, а також пов'язані з ними проблеми, які розглядаються в цій статті.

За інструмент дослідження було взято кількість публікацій як один з достовірніших та наочних показників наукової активності.

Дані в наведеній нижче табл. 1 демонструють показники публікаційної активності країн СНД та Балтії за період 1996–2011 рр. на основі бази даних Scopus.

З розгляду табл. 1 слідує, що серед країн СНД перше місце за кількістю наукових статей належить Росії (527 442 док.). Україна посідає друге місце з показником 98 083 публікацій. На третьому місці знаходиться Білорусія з показником 22 334 опублікованих документів. А 4, 5 та 6 місця у рейтингу